

Ako krásne to vyzeralo koncom roku 1989! Vedeckí pracovníci, pre ktorých veda bola povolaním, sa konečne zbavili diktátu tých, ktorí vďaka svojmu spoločenskému postaveniu žili z ich výsledkov. Nádejali sme sa, že sa podarí vymyslieť systém riadenia vedy, vďaka ktorému pôjdu prostriedky navždy kam majú a ktorý zabráni priživovať sa na spoločenskej podpore vedy tým, ktorí majú veľké ústa a dokážu sa zašmajchlovať mocným tohoto sveta.

Dnes je už zrejmé, že sme sa mýlili. Tak trocha s hanbou si my, vedci, musíme priznať, že sme pozabudli na prírodné zákony, ktoré rovnako ako pre iné prírodné spoločenstvá platia aj pre spoločenstvo vedcov. Zabudli sme na to, že parazit je niečo prirodzené, že je prítomný prakticky v každom organizme, v každom spoločenstve. A že na jeho potieranie treba venovať určité prostriedky a určitú námahu.

Ak by sme z dopravy chceli celkom vylúčiť nehody, museli by sme ju celkom odstaviť. Potom by ľudia síce nehynuli pri dopravných nehodách, oveľa viac by ich však prišlo o život preto, že by sa k nim nedostala potrava. Podobne, nadmerná snaha o čistotu vedy by bola na úkor vedeckej tvorby.

Darmo, musíme si privyknuť na myšlienku, že v spoločenstve existuje prirodzená rovnováha medzi parazitmi a produktívnymi jedincami. Parazit totiž nemôže celkom zničiť jedincov, na ktorých parazituje, lebo by napokon sám zahynul.

Presvedčivejšie by pravdaže bolo, keby som túto všeobecne známu pravdu doložil jednoduchým matematickým modelom. Na prvý pohľad to ani nevyzerá také ťažké, ved pre spoločenstvo hostiteľ - parazit taký model aj existuje a je totožný s Volterrovým - Lotkovým modelom dravec - korisť. V prípade vedy je však na mieste skôr analógia s burinou a zrnom, kde sú spoločenstvá v konkurenčnom vzťahu. Aby sme dospeli ku koexistenčnej rovnováhe, museli by sme do modelu zahrnúť spätnú väzbu závislosti podpory vedy od vedeckej produkcie. A tá je v prípade vedy osobitne ťažko postihnuteľná.

Úvahy nad modelom však neboli celkom zbytočné. Uvedomil som si totiž, že táto spätná väzba má časovú konštantu, ktorá sa

ráta možno až na desaťročia. Preto vplyv počiatočného stavu dlho pretrváva a spoliehať sa na pôsobenie spomínanej spätnej väzby nemožno. Netreba ani osobitne zdôrazňovať, ako je u nás vďaka štyridsaťročnému výberu ľudí do vedy tento počiatočný stav nepriaznivý.

Nie že by paraziti vo vede prestavovali niečo nového. Ibaže volakedy ťarcha rozhodovania ležala na mecenášoch, ktorí vedu a učenosť podporovali. Podľa toho, akí boli múdri, podporovali naozajstných učencov, alebo šarlatánov. Ich miesto dnes prevzal štát a vedci sa domohli samosprávy. Nie sú teda už natolko závislí od nálad moci, ale platia za to častou svojej kapacity - musia písať dizertácie a projekty, posudzovať ich atd. Námaha, ktorú na to musia vynaložiť je o to väčšia, o čo je vedecká komunita menšia. Mnoho činností je totiž rovnako časovo náročných bez ohľadu na veľkosť komunity. Rozdelenie už aj tak primalej česko-slovenskej vedeckej komunity nám v tomto ohľade určite nič neuľahčilo.

Nečudo, že tvoriví vedci sa len neochotne zmierujú so stratou drahocenného času na ich vlastnú vedeckú činnosť, ktorú pre nich predstavuje písanie projektov a posudkov, alebo vysedávanie v komisiách. Vítajú každú zámienku, ktorá im umožní vyhnúť sa takejto činnosti. Na to však parazit, ktorému tvorivá práca nechýba, iba čaká. Postupne obsadzuje riadiace miesta a keď dosiahne väčšinu, "demokraticky" znechutí tvorivým pracovníkom život tak, že títo vidiac márnosť svojej činnosti naozaj už majú dobré dôvody sa jej vzdať.

Treba však dodať, že aj keby všetky obhajobné komisie, všetky grantové a vedecké rady pozostávali z tých najpovolanejších, samo o sebe to ešte nič nerieši, pokiaľ sa ich členovia nenaučia rozhodovať a teda občas povedať aj nie. Znižovanie kritérií nie je veľkorysostou, ak ide o prostriedky spoločenské - ved podporovať mlátenie prázdnej slamy značí odobrať prostriedky tam, kde by priniesli ošoh. Rovnako nebezpečné je však vyháňať sa rozhodovaniu absolutizovaním formálnych číselných kritérií. Na túto tému sa toho už napísalo aj povedalo veľa, tak iba toľko : parazit sa prispôsobí a veľmi rýchlo nachádza spôsob, ako číselné kritériá naplniť formálne, ale nie vecne. Je to ako s hubením buriny - tiež sa nedá spoliehať na to, že prostriedok proti nej bude pôsobiť naveky.

Pred rokmi chodil taký vtip, že komunizmus nevymysleli lekári, lebo by ho boli najprv vyskúšali na myšiach. Vidí sa mi, že pádom komunizmu sme z toho spoločenského laboratória neunikli, ibaže sme sa stali takými zvláštnymi myšami, ktoré na pokusoch na sebe tvorivo spolupracujú. Bodaj by sa aspoň svet na našich nevelmi úspešných pokusoch poučil! Teraz by si práve mohol všímať, ako "mediocrity" (voľný slovenský preklad "priemer" mi nepripadá dosť výstižný) vie využiť nedostatky demokratických mechanizmov riadenia vedy a neochotu tvorivých vedcov rozhodovať, aby rozpútal ofenzívu za dobytie svojich načas stratených pozícií.

Situáciu mu veľmi uľahčuje aj súčasná rozkolísaná politická scéna a polarizácia spoločnosti. Parazit nemusí strácať čas vedeckou tvorbou, ani sa zatažovať svedomím a preto je mu ľahko obracať kabát a votrieť sa do priazne tej politickej sily, ktorá je práve na vzostupe. Nerobí mu problém zmeniť sa z normalizátora vedy sedemdesiatych rokov podľa okamžitej potreby na vedca kresťanského, svetoobčianskeho či národnárskeho. Nepohodlného a vedecky úspešnejšieho kolegu je možné zasa zlikvidovať tým, že bol členom tej, či onej strany, alebo s niektorou nich sympatizoval a s inou zase nesympatizoval, alebo aj preto, že sa jeho meno objavilo v Rudej kráve.

Znie Vám to priveľmi pesimisticky? Vedec by nemal prepadať pesimizmu tým, že spozná v prírode zákonitosť, nech by už bola akákoľvek. Ctí ho, ak sa s nou vyrovná a dokáže z nej vyvodiť praktické dôsledky. V tomto prípade záver znie: nedať sa znechutiť tým, že očista vedy od parazitov nepostupuje tak, ako sme sa naivne domnievali a neuvolniť parazitovi nijakú pozíciu bez odporu. A predovšetkým nebáť sa rozhodovať!

Na záver este jednu poznámku: Ak sa Vám vidí, že ste v článku niekoho (vrátane seba) spoznali, nemýlite sa - ide o podobnosť vôbec nie náhodnú.

Pavol Brunovský

jesen 1992

Zborník

Tvorivosť vo vesle, vydanej
Masarykovou Univerzitou